

УДК 340.132.6:316.776 (477)

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Досліджується сутність поняття “інформація”, окреслено основні властивості інформації, розглянуто види інформації відповідно до доктринальної класифікації та законодавчої, що відповідає чинному законодавству.

Ключові слова: інформація, властивості інформації, класифікація інформації.

Сьогодні у зв'язку із швидкоплинним процесом інформатизації суспільства інформація має важливе значення в житті кожної людини. Про виникнення інформаційних правовідносин у всіх сферах життя і діяльності суспільства, а також держави, свідчать різноманітні дії, пов'язані з одержанням, використанням, поширенням та зберіганням інформації. Результатом цього є виникнення інформаційних прав та обов'язків. Зміни, що відбуваються в суспільстві, в тому числі щодо процесів, безпосередньо пов'язаних з інформацією та реалізацією права на інформацію, мають неоднозначний вплив і в сфері законотворчості. Таким чином, сучасний розвиток та інформатизація суспільства потребують певних змін та удосконалення законодавчої бази, що гарантує інформаційні права і свободи.

Питання інформації та права на інформацію були предметом наукового дослідження багатьох учених, серед яких особливої уваги заслуговують роботи Ю. М. Батуріна, І. Л. Бачило, А. Б. Венгерова, Р. О. Калюжного, В. О. Копилова, Б. А. Кормича, О. В. Кохановської, А. І. Марущака, В. А. Мельника, В. С. Цимбалюка, М. М. Швеця та ін. У них науковці досліджували питання щодо інформатизації суспільства, поняття інформації, основних засад становлення та реалізації права на інформацію. Результати досліджень з приводу зазначених питань мають певні розбіжності. Так, на думку О. В. Кохановської, з появою теоретичних розробок у сфері інформації як об'єкта права пропонувалося розглядати інформацію у вигляді особливих видів речей, в тому числі грошей, цінних паперів, результатів робіт, послуг. Надзвичайно важливим є напрацювання у сфері визначення інформації як результату інтелектуальної, творчої діяльності, а також блага особливого роду. Всі зазначені питання є предметом гострих дискусій не лише у межах національного права, але і глобальних правових проблем, що породжені Інтернет. Тут актуальним є питання, що пов'язане з розумінням інформації саме як окремого виду цивільних прав [1, с. 30]. Іншу точку зору мають І. Л. Бачило та В. Н. Лопатін. На їх думку, та обставина, що інформація виступає мірою організованості і засобом організації і розвитку будь-якої форми матерії, дає змогу стверджувати, що будь-яка матерія інформаційна. Та обставина, що інформація реалізується тільки через об'єкти матерії та її властивості, дає змогу стверджувати, що будь-яка інформація матеріальна. Визначаючи, що є початком — матерія чи інформація, вони є двоєдиною першоосновою існування світу [2, с. 20]. Таким чином, можна стверджувати, що думки дослідників щодо питань, пов'язаних з дослідженням поняття інформації та її категорій, є суттєво різними.

Зважаючи на те, що в травні 2011 року внесені суттєві зміни до інформаційного законодавства України, можна стверджувати — наукові доробки вчених щодо питань правового регулювання інформації не повною мірою відповідають вимогам часу. З огляду на це висвітленню окремих питань, віднесених до інформаційної сфери, сприятимуть

дослідження, які базуються на аналізі нового законодавства про інформацію.

Метою статті є дослідження окремих питань правового регулювання інформації та її категорій відповідно до останніх змін законодавства, яке так чи інакше регулює правовідносини в сфері інформації, та праць вчених з цього питання.

Відповідно до поставленої мети завданнями дослідження є: дослідження поняття інформації; окреслення основних властивостей інформації; розгляд видів інформації відповідно до її класифікації.

Процес інформатизації суспільства є складним та всеосяжним і полягає в удосконаленні комунікацій між людьми завдяки досягненням науки і техніки. Таким шляхом в суспільстві відбуваються певні технологічні зміни. Одним з перших, хто торкнувся цього питання та намагався наочно продемонструвати такі зміни в суспільстві, є відомий американський учений Е. Тоффлер. У своїй роботі “Третя хвиля” 1980 року він розглянув почергову зміну цивілізацій відповідно до їх історичного розвитку та поділив їх на три види, яким дав назву хвиль. На зміну Першої хвилі — аграрної та Другої — індустріальної приходить нова Третя хвиля — постіндустріальна, інформаційна. Досить часто Е. Тоффлер торкається питань інформації, інформатизації суспільства та створення інформаційного суспільства, що знаменує формування та становлення Третьої хвилі. Він безпосередньо і дав оцінку тій ситуації, що вже існує сьогодні. За його словами: “Інформація буде мати більшу цінність, ніж коли-небудь, і нова цивілізація перебудує систему освіти і наукових досліджень, а крім того, реорганізує засоби масової інформації. Сучасні засоби масової інформації, як друковані, так і електронні, зовсім не здатні нести на собі все інформаційне навантаження і до того ж не забезпечують життєво важливого культурного розмаїття. Замість культурного домінування декількох засобів масової інформації в цивілізації Третьої хвилі почнуть переважати інтерактивні, демасифіковані засоби, що забезпечують максимальну різноманітність і навіть персональні інформаційні запити” [3, с. 561].

Інформаційне законодавство, на відміну від інших галузей законодавства, що в основному збігаються з галузями права, охоплює акти та правові норми різних галузей права [4, с. 60]. Отже, і право на інформацію в нашій державі регламентується різногалузевими нормами права. Повне та всебічне визначення поняття інформації дається в Законі України “Про внесення змін до Закону України “Про інформацію” від 13 січня 2011 року. Загальне розуміння поняття полягає в тому, що інформація є будь-якими відомостями та/або даними, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді. Слід зазначити, що поняття “інформації” зазнало важливих змін. У редакції Закону України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 року під інформацією розуміли документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що відбуваються в суспільстві, державі та навколишньому природному середовищі.

Відповідно до Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про інформацію” від 13 січня 2011 року, особливої уваги потребує розгляд нового виду відображення інформації. В законі зазначено, що інформація може бути відображена в електронному вигляді. Пояснення терміна “електронний вигляд” в законі відсутнє. У такому разі слід звернутися до Закону України “Про електронні документи та електронний документообіг” від 22 травня 2003 року. Виходячи зі змісту закону, тотожним поняттю електронного вигляду є електронна форма документа, визначення якої також відсутнє. Аналіз Закону дає змогу припустити, що електронна форма — це один із видів відображення інформації (її оформлення) з метою її створення, оброблення, відправлення, передавання, одержання, зберігання, використання та знищення за допомогою призначених для цього засобів інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем, а також електронних носіїв.

Відображення інформації в електронному вигляді характерно і засобам масової інформації. Якщо ж звернутися до ст. 22 Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про інформацію” від 13 січня 2011 року, то такими є засоби, що призначені для публічного поширення друкованої або аудіовізуальної інформації. Отже, незважаючи на те, що інформація може бути відображена в електронному вигляді, електронні засоби

масової інформації досі залишаються невизначеними.

Зважаючи на те, що інформаційне законодавство містить норми різних галузей права, визначення поняття інформації знайшло своє відображення також в ст. 200 Цивільного кодексу України від 16 січня 2003 року (надалі — ЦК України), а саме: “Інформацією є документовані або публічно оголошені відомості про події та явища, що мали або мають місце у суспільстві, державі та навколишньому середовищі”. У такому варіанті встановлюються певні межі до відомостей, зазначаючи, що інформацією є відомості про події і явища. Подіями є факти, що свідчать про проходження певного етапу тривалості якої-небудь дії. Явище є зовнішнім відображенням різноманітних характеристик предметів та процесів, які безпосередньо сприймаються людиною. Отже, відомості про події і явища є встановленням відповідних фактів, а це в свою чергу є статистичними поняттями. Але поряд з останніми існують динамічні поняття — такі, як відомості про події, які також можна віднести до інформації. Отже, таке визначення поняття інформації є не до кінця висвітленим.

Відповідно до цивільного законодавства, інформація виступає об’єктом цивільно-правових відносин. Як відомо, такими об’єктами є речі, тобто предмети, які людина може сприймати торкнувшись, побачивши, або ж такі, що не можуть сприйматися людиною у зазначений спосіб. Характеристикою перших об’єктів є виникнення правомочностей щодо володіння, користування та розпорядження ними. В іншому випадку об’єкти не є тілесними, наприклад, “винахід” чи “ноу-хау” [5, с. 63]. Можна припустити, що інформація також за своєю природою є безтілесною, але має своє вираження через певні носії, як правило, матеріальні. В свою чергу, володіння, користування та розпорядження фактично здійснюються по відношенню до тілесних предметів, речей, того, що знаходиться у просторі, крім самого суб’єкта, якому належать зазначені правомочності. Це потребує особливої уваги, адже досить часто інформація стає об’єктом цивільних правовідносин під час судового розгляду справ. Якщо звернутися до національної практики судів, то процедури отримання інформації пов’язані переважно з її джерелами. Доказами можуть бути пояснення осіб, третіх осіб, їх представників, допитаних як свідків тощо [6, с. 77]. Вони фактично є нематеріальними, але фіксуються за допомогою матеріального носія. Суди ж при розгляді справ застосовують інформаційне законодавство, виходячи з того, що інформацією можна “володіти, користуватися та розпоряджатися” як тілесним об’єктом [5, с. 67].

Ст. 177 ЦК України дає перелік видів об’єктів цивільних прав. Відповідно до неї такими об’єктами є речі, в тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуг, результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні і нематеріальні блага. Таким чином, інформації можуть бути притаманні будь-які властивості, що притаманні об’єктам цивільних прав. Згідно із ст. 178 ЦК України, об’єкти цивільних прав можуть вільно відчужуватися або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування або іншим шляхом за умови, що вони не є вилученими з цивільного обороту, обмеженими в обороті, а також невід’ємними від фізичної та юридичної особи. При цьому законодавець не роз’яснює, що може відноситися до невід’ємних об’єктів цивільних прав.

ЦК України відносить інформацію до нематеріальних благ поряд з результатами інтелектуальної і творчої діяльності, а також особистими немайновими благами, оскільки вона є такою за своєю природою. Як нематеріальне благо інформація в багатьох випадках слугує основою та невід’ємною частиною великої кількості матеріальних об’єктів. Такими об’єктами можуть бути будь-які документи, цінні папери, інші інформаційні ресурси тощо. Існування останніх при відсутності інформації втрачає своє цільове призначення та взагалі є неможливим.

Інформація як об’єкт інформаційних правовідносин має характерні їй властивості. Так, наприклад, О. В. Кохановська визначає дві основні властивості інформації. Однією з рис є те, що інформація носить нематеріальний характер, другою — інформація є благом не споживним і в такому разі вона піддається лише моральному, а не фізичному старінню [5, с. 171]. Підтвердженням цих ознак є насамперед те, що інформація не

залежить від носія і є самостійною, а також можливість її багаторазового використання.

Основними значущими властивостями інформації є фізична невідчужуваність, відокремленість, екземплярність, властивість інформаційного об'єкта, тиражування (розповсюдження) та наявність організаційної форми.

Фізична невідчужуваність інформації полягає в тому, що комплекс інформації і знань, якими володіє людина, є невідчужувані від неї як носія. У такому разі передача інформації від одного суб'єкта до іншого вважається не процедурою відчуження інформації, а передачею прав на неї, в тому числі зберігання, використання тощо. Відокремленість інформації є упредметненням інформації у вигляді символів, знаків, хвиль тощо з метою включення в обіг і відокремлення від її творця чи виробника і набуття незалежного від нього існування. Екземплярність є властивістю, що характеризує поширення інформації не самої по собі, а за допомогою матеріального носія, що робить можливим у ряді випадків обліковувати екземпляри інформації через облік носіїв. Властивість інформаційного об'єкта полягає в тому, що інформація не тотожна зі своїм матеріальним носієм, тому набуто на нього право власності не означає набуття права на зміст такого носія. Інформація може також тиражуватися і поширюватися, що є наступною її ознакою. В цьому випадку тиражування слід застосовувати до матеріальних носіїв, а поширення і розповсюдження безпосередньо до самої інформації. Така властивість, як організаційна форма, вказує на те, що інформація, знаходячись в обороті, представлена, як правило, в документованому вигляді. В свою чергу, це може бути оригінал документа, його копія, а також масив документів на паперовому чи електронному носії. Таким чином зазначена властивість дає можливість юридично закріплювати за кожною особою факт "приналежності" документа шляхом його закріплення підписом у традиційному чи електронному вигляді [5, с. 186-189].

В. С. Цимбалюк вказує на те, що інформація має об'єктивні ознаки майна. Її основою є природні ознаки, вона може вимірюватися умовними друкованими аркушами, кількістю умовних знаків (літер, цифр і т.д.), у електронній формі — у бітах, байтах, кілобайтах тощо [8, с. 297-298]. На думку І. Л. Бачило та В. Н. Лопатіна, основними ознаками інформації є наступні: системність, селективність, спадкоємність, невичерпність, субстанційна несамостійність, трансформованість, універсальність, масовість, здібність до обмеження та якість [2, с. 25]. Зважаючи на велику кількість існування думок щодо ознак інформації, жоден перелік таких ознак не може бути вичерпним. Наявність тих чи інших ознак буде залежати, по-перше, від виду інформації і відповідно її змісту; по-друге, від того, в якості якого об'єкта виступає інформація, тому що вона може бути продуктом, ресурсом або такою, що не є товаром; і по-третє, від самого носія інформації.

Відповідно до наявних класифікацій інформації, існує два основних види: доктринальна (теоретична) і законодавча. Відповідно до першої існує велика кількість наукових думок. В. О. Копилов класифікує інформацію відповідно до ролі, в якій вона виступає в правовій системі, і поділяє її на правову і не правову. Виходячи з особливостей правового регулювання він поділяє інформацію на: інформацію як результат творчості (здобутки, винаходи, відкриття); масову інформацію, що містить повідомлення інформаційного характеру; документовану інформацію про громадян (персональні дані); офіційну документовану інформацію; інформацію, обов'язково надану юридичними і фізичними особами в порядку звітності про власну діяльність; інформацію, що не є результатом творчості, але сформовану і розповсюджену як товар; інформацію у формі інформаційних ресурсів як масивів (запасів) ретроспективної інформації [9, с. 12]. На думку В. Лопатіна, інформацію слід поділяти за наступними критеріями: за ступенем організованості (упорядкованості), за видом носія (формою закріплення), функціональним призначенням (за сферою застосування), ступенем доступу [2, с. 146].

Якщо звернутися до законодавчої класифікації інформації, то, відповідно до ст. 10 чинного Закону України "Про внесення змін до Закону України "Про інформацію" від 13 січня 2011 року, інформація залежно від змісту поділяється на такі види: інформація довідково-енциклопедичного характеру, про стан довкілля (екологічна інформація), про товар (роботу, послугу), науково-технічна інформація, податкова, правова, статистична,

соціологічна та інші види інформації.

За порядком доступу до інформації, відповідно до ст. 20 зазначеного вище закону, інформація поділяється на відкриту та з обмеженим доступом. Характерна риса відкритої інформації — це відсутність будь-яких обмежень у доступі до неї. В свою чергу інформація з обмеженим доступом є конфіденційна, таємна та службова інформація. Характерною відмінністю від попередньої редакції закону є нововведення терміна “службова інформація” і відсутність пояснення терміна “таємна інформація”. Поняття “службова інформація” міститься в ст. 9 Закону України “Про доступ до публічної інформації” від 13 січня 2011 року. Так, до службової інформації можна віднести інформацію, що міститься в документах суб’єктів владних повноважень, які становлять внутрішній документу кореспонденцію, доповідні записки, рекомендації, якщо вони пов’язані з розробкою напряму діяльності установи або здійсненням контрольних, наглядових функцій органами державної влади, процесом прийняття рішень і передують публічному обговоренню та/або прийняттю рішень; зібрана в процесі оперативно-розшукової, контррозвідальної діяльності, у сфері оборони країни, яку не віднесено до державної таємниці. Визначення таємної інформації в законодавстві про інформацію відсутнє. У ст. 1 Закону України “Про державну таємницю” від 21 січня 1994 року дається визначення поняття “державна таємниця”, як виду таємної інформації, а саме: “Державна таємниця (далі також — секретна інформація) — вид таємної інформації, що охоплює відомості у сфері оборони, економіки, науки і техніки, зовнішніх відносин, державної безпеки та охорони правопорядку, розголошення яких може завдати шкоди національній безпеці України та які визнані у порядку, встановленому цим Законом, державною таємницею і підлягають охороні державою”.

У редакції Закону України “Про інформацію” від 2 жовтня 1992 року до видів інформації, відповідно до ст. 30, можна було віднести інформацію професійного, ділового, виробничого, банківського, комерційного та іншого характеру. Відповідно до Закону України “Про внесення змін до Закону України “Про інформацію” від 13 січня 2011 року, зазначені види інформації відсутні.

Таким чином, зважаючи на вищесказане, зміни в інформаційному законодавстві призвели до появи нових видів інформації, що і є підтвердженням зміни такого виду класифікації інформації, як законодавча. Доктринальна (теоретична) класифікація інформації має прямий взаємозв’язок з законодавчою. Тому на сьогодні, зважаючи на нещодавність внесених змін до законодавства, доктринальна класифікація не зазнала суттєвих змін.

На підставі викладеного можна зробити висновок, що інформаційне законодавство, на відміну від інших галузей законодавства, що, як правило, збігаються з галузями права, охоплює акти та правові норми різних галузей права. Дослідженню поняття інформації, як основоположної категорії в інформаційному праві, приділялася увага багатьох науковців. Зважаючи на це, поняття інформації має велику кількість інтерпретацій. Інформація може розглядатися як в якості наукової категорії, феномену, так і законодавчо закріпленої категорії. Зазначимо, що сьогодні на законодавчому рівні наведено нове тлумачення поняття інформації. Що стосується ознак інформації, то в науці не існує єдиних підходів щодо їх визначення. Але особливу увагу слід звернути на те, що властивості інформації залежать від виду інформації, її змісту, цільового призначення та безпосередньо носія. Станом на сьогодні класифікація інформації можлива або відповідно до теоретичних надбань, що має назву доктринальної, або ж згідно чинного законодавства України.

На нашу думку, постійні процеси, пов’язані з проникненням інформації в усі сфери життя особи, держави та суспільства в цілому, є вагомою підставою виникнення та розвитку інформаційних правовідносин. Для забезпечення необхідного рівня функціонування механізму правового регулювання інформаційних відносин важливим є визначення основоположних категорій, серед яких важливе місце належить інформації. Незважаючи на велику кількість думок з приводу інформації, загально прийнятим та основним залишається законодавче закріплення цієї категорії. Тому характерні зміни її

визначення в чинному законодавстві України про інформацію сьогодні є суттєвими та становлять основу для подальшого проведення нових досліджень щодо виникнення, функціонування та припинення правовідносин в інформаційній сфері.

Список використаних джерел

1. Кохановська, О. Інформація та захист інформаційних прав в умовах інформаційного суспільства [Текст] / О. Кохановська // Українське комерційне право. — 2007. — № 8. — С. 28-38.
2. Информационное право [Текст] / [И. Л. Бачило, В. Н. Лопатин, М. А. Федотов, Б. Н. Топорнин]. — СПб. : Юридический центр Пресс, 2001. — 789 с.
3. Тоффлер, Э. Третья волна [Текст] / Э. Тоффлер. — М. : АСТ, 2002. — 776 с.
4. Залізник, В. Удосконалення інформаційного законодавства України: методологічні засади [Текст] / В. Залізник // Підприємництво, господарство і право. — 2010. — № 2. — С. 59-61.
5. Жуков, В. І. Тлумачення терміна “інформація” як об’єкта цивільного права [Текст] / В. І. Жуков // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Право. — 2006. — № 535, Вип. 1. — С. 62-69.
6. Сопілко, І. Особливості формування основних понять і категорій інформаційного права щодо отримання органами державної влади інформації [Текст] / І. Сопілко // Підприємництво, господарство і право. — 2009. — № 9. — С. 76-79.
7. Кохановська, О. В. Теоретичні проблеми інформаційних відносин у цивільному праві [Текст] : [монограф.] / О. В. Кохановська — К. : Київський університет, 2006. — 463 с.
8. Цимбалюк, В. С. Інформаційне право (основи теорії і практики) [Текст] : [монограф.] / В. С. Цимбалюк — К. : Освіта України, 2010. — 388 с.
9. Копылов, В. А. Информация как объект правоотношений в системах частного и публичного права [Текст] / В. А. Копылов // Научно-техническая информация. — Сер. 1 — 1977. — № 9. — С. 11-17.

*Рекомендовано до друку кафедрою адміністративного,
господарського права та фінансово-економічної безпеки
Сумського державного університету
(протокол № 9 від 5 квітня 2011 року)*

Надійшла до редакції 08.04.2011

Шапиро В. С. Отдельные вопросы правового регулирования информационных отношений

Исследуется сущность понятия “информация”, очерчены основные характеристики информации, рассмотрены виды информации согласно доктринальной классификации и законодательной, которая соответствует действующему законодательству.

Ключевые слова: информация, характеристики информации, классификация информации.

Shapiro, V. S. Separate Questions of Legal Regulation of Informational Relations

In article there is research of essence of concept “information”, sketch of the basic characteristics of information, consideration of types of information according to the doctrinal classification and legislative classification, which corresponds to the current legislation.

Key words: information, characteristics of information, classification of information.

